

De auteur heeft zo zorgvuldig mogelijk getracht alle (beeld)rechthebbenden te achterhalen. Wie desondanks meent auteursrechtelijk aanspraak te kunnen maken, verzoeken wij contact op te nemen met de uitgeverij.

Handboek Participatief Actieonderzoek

Samen bouwen aan een betere wereld

Madelon Eelderink

ISBN 978 90 8560 151 7

NUR 741 / BISAC SOC024000 / THEMA JHB

DOI 10.36254/978-90-8560-151-7

Eerste druk, januari 2020 (ISBN 978 90 8850 946 9)

Tweede gewijzigde druk, juli 2021

© 2021 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j°. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Rust zacht, lieve Ferdie.

Maar wat als het makkelijk is?

Voorwoord door Martijn Aslander

Onlangs las ik een inspirerend boek over experimenteren. En over beginnen, en innerlijke barrières overwinnen. Wat ik meenam uit het boek was de bezwering, ‘Maar wat als het makkelijk is?’. De beste manier om dingen te ontdekken waar je nieuwsgierigheid naar verlangt is domweg beginnen. En bij complex, onbekend terrein maakt het doorgaans niet uit waar. En beetje zoals dat gezegde: Hoe eet je een olifant? In stukjes. De mens lijdt het meest aan het lijden dat hij vreest. En zo is het. De confrontatie met de werkelijkheid aangaan werkt vaak het best, als je iets wilt leren. En dat is precies waar dit boek over gaat. En niet zomaar over leren. Maar over leren in de echte wereld, met echte mensen over echte vraagstukken. En niet vanuit de schoolbanken, veilige kantoren of collegebanken. Maar over doen, aangaan, voelen en ervaren. En dat is waar actieonderzoekers zich onderscheiden van kantoor-kamergeleerden. Niks mis met wetenschap hoor... in het geheel niet. Maar ooit, in een te ver verleden was wetenschap het domein van de nieuwsgierigen die zich er niets aan gelegen lieten om te verkennen en te ontdekken. Vanuit een diep niet-weten. Om te leren en te delen. Nederig, zoals Isaac Newton Bernard van Chartres citeerde ‘Als ik meer kon zien was het omdat ik op de schouders van reuzen stond.’ Welnu, van die nederigheid is in de post-moderne neo-liberale takken van wetenschap helaas weinig meer te vinden, schitterende uitzonderingen daargelaten. Participatief Actieonderzoek is research-with-an-attitude. We onderzoeken niet alleen, we gebruiken onderzoek om mét mensen maatschappelijke vraagstukken aan te pakken.

Participatief Actieonderzoek is voor de meeste mensen nieuw terrein. Een terrein dat Madelon uitvoerig heeft verkend. Zowel vanuit de praktijk als vanuit de bestaande theorieën. De netwerk- en informatiesamenleving veroorzaakt een enorme verschuiving van macht, zoals Mozes Naïm al beschreef in zijn geweldige boek *The End of Power*. En die verschuiving van macht in het domein van de wetenschap is een zegen voor de mensheid en de planeet. En hard nodig. Ik hoop ten diepste dat dit boek een eerste bouwsteen is aan bewustwording over de mogelijkheden, de lol en de impact van actieonderzoek. En waarom je geen wetenschapper hoeft te zijn om bij te kunnen dragen aan belangwekkend onderzoek... Nog even over die quote, ‘Maar wat als het makkelijk is?’ Vaak wordt makkelijk verward met ‘vanzelf’. Met makkelijk bedoel ik vooral dat het niet moeilijk is. Het is wel een hoop werk. Maar de offers die je ervoor moet brengen zijn het waard. Veel lees maar vooral doe-plezier!

Martijn Aslander

Stand-upfilosoof en auteur van *Easycratie* en *Nooit af*.

Inhoud

Inleiding	15
Deel 1	De Basis
Inleiding	21
1	Wat is PAO en waarom zou je het toepassen? 23
1.1	Wat is PAO en wat is PAO niet? 23
1.2	Waarom en wanneer passen we PAO toe? 24
1.3	Wat is een complex probleem of vraagstuk? 26
2	De basisprincipes van Participatief Actieonderzoek 29
2.1	De zeven zintuigen van een PAO'er 29
2.2	SENSES: de basisprincipes van PAO 30
3	Participatief Actieonderzoek door de jaren heen 34
3.1	De jaren 40: Kurt Lewin introduceert actieonderzoek 34
3.2	PAO voor maatschappelijke vraagstukken – en de reactie van de overheid 35
3.3	PAO en de academische wereld 35
3.4	PAO in de tegenwoordige tijd 37
3.4.1	<i>Positivisme en sociaal-constructivisme nog steeds op gespannen voet</i> 37
3.4.2	<i>PAO in gemeenten</i> 37
3.4.3	<i>PAO in andere sectoren</i> 38
3.4.4	<i>PAO in coronatijd</i> 38
4	Jouw rol als actieonderzoeker, ethiek en betrouwbaarheid 40
4.1	Competenties en rollen van een actieonderzoeker 40
	WAT ALS... ik zowel PAO'er als betrokkene ben? 41
4.2	Ethische aspecten in PAO 44
	WAT ALS... deelnemers andere betrokkenen herkennen in de resultaten? 44
4.3	De kwaliteit van een PAO 45

Deel 2   **Het echte werk: het proces van Participatief Actieonderzoek**

Inleiding	49
5 Aanleiding en PAO-stadium 1: Oriëntatie	56
5.1 Het voorlopige PAO-ontwerp	56
5.2 <i>Rapport</i> opbouwen	61
5.3 Systeemaafbakening	63
5.4 Eerste <i>Checkpoint</i> : reflectie op je voorlopige PAO-ontwerp	63
6 PAO-stadium 2: Systemexploratie	65
6.1 De onderdelen van de Systemexploratie	67
WAT ALS... ik zelf ook ideeën heb?	68
6.2 Tweede <i>Checkpoint</i> : Analyse	71
7 PAO-stadium 3: Inzichten delen & Oplossing-identificatie	72
7.1 Visueel maken van resultaten	72
7.2 Derde <i>Checkpoint</i> : inzichten delen, reflectie en gezamenlijke analyse	73
7.3 Prioritering	74
8 PAO-stadium 4: Actieplan Co-creatie	76
8.1 Vierde <i>Checkpoint</i> : ethische en wettelijke verantwoording	77
8.2 Actieplan Co-creatie	77
8.3 Rollen en verantwoordelijkheden bepalen	79
WAT ALS... deelnemers geen verantwoordelijkheid durven of willen nemen?	82
9 PAO-stadium 5: Formalisatie & overdracht	83
9.1 Vijfde <i>Checkpoint</i> : reflectie op ontstane rollen en verantwoordelijkheden	83
9.2 Actieplan formalisatie & overdracht	84
9.3 Viering	84
9.4 Implementatie	85
10 PAO-stadium 6: Monitoren	87
10.1 Activiteiten monitoren	87
10.2 Zesde <i>Checkpoint</i> : reflectie op activiteiten	87
10.3 Aanpassing van het actieplan waar nodig	88

11	PAO-stadium 7: Evaluatie	89
11.1	Zevende <i>Checkpoint</i> : proces- en resultatenevaluatie	89
11.1.1	<i>Criteria voor PAO-procesevaluatie</i>	90
11.1.2	<i>Criteria voor PAO-resultatenevaluatie</i>	92
11.2	Opschaling in PAO	93
12	Rapporteren over actieonderzoek	95
12.1	Het doel van rapporteren	95
12.2	De structuur van een PAO-rapport	96
12.3	Aandachtspunten	99
	Deel 3 PAO-methoden	
	Inleiding	103
13	Methoden voor Oriëntatie en Systeemexploratie	105
13.1	Informele gesprekken	105
13.2	Individuele diepte-interviews	106
13.2.1	<i>Het gestructureerde, semigestructureerd en ongestructureerde interview</i>	107
13.2.2	<i>Selectie van deelnemers</i>	108
13.2.3	<i>Het begin, het midden en het einde van het interview (en daarna)</i>	108
	WAT ALS... iemand continu van het onderwerp afdwaalt?	112
13.3	Focusgroepen	115
13.3.1	<i>Doelen van focusgroepen in PAO</i>	116
13.3.2	<i>Voor- en nadelen van focusgroepen</i>	116
13.3.3	<i>Opzet van een focusgroep</i>	117
13.3.4	<i>Selectie van deelnemers</i>	118
13.3.5	<i>Locatie</i>	119
13.3.6	<i>Facilitatorvaardigheden</i>	121
13.3.7	<i>Het begin, het midden en het einde van een focusgroep</i>	121
	WAT ALS... in een focusgroep één persoon continu aan het woord is?	123
13.3.8	<i>Na de focusgroep</i>	124
13.4	Observatie	124
13.4.1	<i>Doel van observatie</i>	125
13.4.2	<i>Voor- en nadelen van observatie</i>	125
13.4.3	<i>Vormen van observatie</i>	126

13.4.4	<i>Coderingsschema's</i>	127
13.4.5	<i>De observatiemethode stap voor stap</i>	127
13.4.6	<i>Ethische overwegingen</i>	128
13.5	Enquêtes	129
13.5.1	<i>Het doel van enquêtes</i>	129
13.5.2	<i>Voor- en nadelen van enquêtes</i>	131
13.5.3	<i>De enquêtemethode stap voor stap</i>	131
13.6	Village Mapping	132
13.6.1	<i>Het doel van Village Mapping</i>	132
13.6.2	<i>De Village Map als een van de vele variaties</i>	132
13.6.3	<i>De Village Map-methode stap voor stap</i>	133
13.7	Transect Walks	135
13.7.1	<i>Het doel van Transect Walks</i>	135
13.7.2	<i>Voor- en nadelen van Transect Walks</i>	136
13.7.3	<i>De Transect Walk-methode stap voor stap</i>	137
13.8	PhotoVoice	138
13.8.1	<i>Het doel van PhotoVoice</i>	138
13.8.2	<i>Voor- en nadelen van PhotoVoice</i>	138
13.8.3	<i>De PhotoVoice-methode stap voor stap</i>	142
13.9	Seasonal Diagrams	143
13.9.1	<i>Het doel van Seasonal Diagrams</i>	143
13.9.2	<i>De Seasonal Diagram-methode stap voor stap</i>	144
13.10	Dagboeken	145
13.11	Andere methoden	146
13.12	Analyse in PAO	146
13.12.1	<i>Het doel van analyse</i>	146
13.12.2	<i>Diverse modellen en vormen van analyse</i>	147
13.12.3	<i>Analyse in PAO stap voor stap</i>	149
14	Methoden voor Inzichten delen & Oplossing-identificatie	152
14.1	Visualisaties voor reflectie	152
14.1.1	<i>Cognitive Mapping</i>	152
14.1.2	<i>Probleemboom en droomboom</i>	154
14.1.3	<i>Vennendiagram</i>	156
14.1.4	<i>Social map of Stakeholdermap</i>	157
14.1.5	<i>Het Plannenweb</i>	158
14.1.6	<i>Timeline</i>	159
14.1.7	<i>Tabellen en grafieken</i>	159
14.1.8	<i>Metaforen</i>	159

14.1.9	<i>Andere manieren om resultaten te delen ter reflectie</i>	160
14.2	Reflecteren en analyseren met deelnemers	160
	WAT ALS... ideeën die door deelnemers worden genoemd steeds worden beoordeeld en afgeketst door andere deelnemers?	161
14.3	Methoden voor prioriteren	163
14.3.1	<i>De PAO-prioriteitentabel</i>	164
14.3.2	<i>COCD-Box</i>	166
14.3.3	<i>Prioriteitsmatrix</i>	168
14.3.4	<i>Simulation Game</i>	169
14.3.5	<i>Enquêtes</i>	171
14.4	Methoden voor besluitvorming	172
14.4.1	<i>Value-focused Thinking</i>	172
14.4.2	<i>Convergent Facilitation</i>	172
14.4.3	<i>Deep Democracy</i>	172
14.4.4	<i>Emphatic Solution Sculpting</i>	173
15	Methoden voor Actieplan Co-creatie	176
15.1	Appreciative Inquiry	176
15.1.1	<i>De basisprincipes van Appreciative Inquiry</i>	176
15.1.2	<i>Appreciative Inquiry stadia</i>	177
15.1.3	<i>Toepassingen van AI in PAO</i>	178
15.1.4	<i>Werkvormen in Appreciative Inquiry</i>	181
	WAT ALS... mensen zeggen dat ze niet kunnen dromen? Of... dat ze niet kunnen tekenen?	182
15.2	World Café	183
15.3	De Plant-methode	184
15.4	Road to Progress	186
15.5	The Challenge Circle	188
Deel 4 Casussen		
	Inleiding	191
16	The Healthy Cooking Challenge	192
16.1	Achtergrond en aanleiding	192
16.2	Aanpak en resultaten	193
16.2.1	<i>Oriëntatie</i>	193
16.2.2	<i>Systeemexploratie</i>	194
16.2.3	<i>Inzichten delen & Oplossing-identificatie</i>	194

16.2.4	<i>Actieplan Co-creatie</i>	195
16.2.5	<i>Monitoren (en doorontwikkeling!)</i>	197
16.2.6	<i>Evaluatie</i>	198
16.3	Discussie	199
17	Save our Sharks	201
17.1	Achtergrond en aanleiding	201
17.2	Aanpak en resultaten	202
17.2.1	<i>Oriëntatie</i>	202
	WAT ALS... betrokkenen je niet lijken te vertrouwen?	203
17.2.2	<i>Systeemexploratie</i>	204
17.2.3	<i>Inzichten delen & Oplossing-identificatie</i>	207
17.2.4	<i>Actieplan Co-creatie</i>	210
17.2.5	<i>Formalisatie & Overdracht</i>	211
17.2.6	<i>Monitoren</i>	213
17.2.7	<i>Evaluatie</i>	214
17.3	Discussie	215
18	Vollenhove in the Picture	217
18.1	Achtergrond en aanleiding	217
18.2	PAO-aanpak	219
18.2.1	<i>Oriëntatie</i>	219
18.2.2	<i>Systeemexploratie</i>	220
18.2.3	<i>Inzichten delen & Oplossing-identificatie</i>	221
18.2.4	<i>Actieplan Co-creatie</i>	223
18.2.5	<i>Formalisatie & Overdracht</i>	223
18.2.6	<i>Monitoren</i>	224
18.2.7	<i>Evaluatie</i>	224
18.3	Resultaten uit het PAO	225
18.4	Ervaringen van het PAO-team	229
18.5	Discussie	229
	Literatuur	235
	Dankwoord	237
	Over de auteur	239

Inleiding

Er is een reden waarom ik mijn carrière volledig richt op Participatief Actieonderzoek. Of meerdere eigenlijk. Het begon allemaal in 2008, toen ik voor mijn afstuderen International Public Health aan de Vrije Universiteit Amsterdam voor drie maanden naar Guatemala vertrok. Ik zou voor het eerst Participatief Actieonderzoek toepassen op het onderwerp kindersterfte door diarree. Wat daar gebeurde heeft mij zodanig gefascineerd dat ik mij sinds toen bezig heb gehouden met de manier waarop mensen – hele gemeenschappen – gezamenlijk positieve verandering kunnen realiseren in hun omgeving om hun situatie, en daarmee een stukje wereld, te verbeteren.

Participatief Actieonderzoek (PAO) werd tijdens de opleiding heel kort genoemd als methode om onderzoek in te zetten als veranderaanpak in gemeenschappen. Het werd echter niet gestimuleerd, beter konden we het houden bij kwantitatief of kwalitatief onderzoek en het opleveren van je scriptie. Dan kon je ook makkelijk aansluiten bij de aangeboden onderzoeksstages. Maar ik was juist erg nieuwsgierig naar PAO. Gelukkig had ik een open-minded begeleider die me steunde, maar dan moest ik wel een eigen stage vinden, want PAO-stages waren er niet.

Via via kwam ik in een klein, afgelegen dorp hoog in de bergen van Guatemala terecht. Ik had me goed ingelezen in de literatuur van kindersterfte door diarree en dacht daarmee al wel te weten wat er in dat dorp moest gebeuren. De benadering van PAO dwong mij echter mijn westerse bril van wat ik dacht dat goed was af te zetten en écht goed te luisteren naar wat de lokale betrokkenen hierover te zeggen hadden. Onder hen bleek een enorme hopeloosheid te heersen wat dit onderwerp betrof, er waren enorme spanningen tussen actoren en wederzijdse beschuldigingen met betrekking tot de oorzaak van de problematiek, en niemand leek een oplossing te hebben om kindersterfte door diarree terug te dringen.

Gedurende dat proces heb ik gezien hoe deze in eerste instantie passieve houding ('Ik kan er zelf niets aan doen') en wederzijdse beschuldigingen veranderde in een houding van wederzijds begrip, respect, eigenaarschap en samenwerken. Tijdens en zelfs na mijn periode in het dorp bedachten de lokale betrokkenen het ene na het andere initiatief waar ikzelf – en waarschijnlijk ook de afzonderlijke betrokkenen – nooit op was gekomen, en voerden die samen uit op basis van mankracht, talent en lokale middelen. Die initiatieven gingen veel verder dan de aanpak van kindersterfte!

Na mijn afstuderen wilde ik de ontwikkelingssamenwerking in, en wel met PAO. Ik solliciteerde me suf, maar werd nergens aangenomen. Uiteindelijk kreeg ik een vrijwilligersfunctie bij een Nederlandse ngo en mocht ik drie en een halve maand naar Kameroen om onder andere een waterproject te coördineren. Geen actieonderzoek, alleen coördineren. Het projectplan lag er al, dat was in Nederland top-down

ontwikkeld door mijn collega's, vanachter hun bureau. Het zag er professioneel uit en ik was onder de indruk. Tijdens mijn tijd in Kameroen liep ik tegen enorm veel problemen aan. Even leken het gewoon de omstandigheden te zijn, maar al snel kreeg ik door dat het project op allerlei manieren werd tegengewerkt, tot hekserij aan toe. Er bleken dus mensen te zijn die helemaal geen stromend water wilden! Misschien mensen die gebotteld water verkochten? Vrouwen die het juist fijn vonden om met elkaar op pad te gaan om water te halen? Ik wist het niet, want ik had geen (actie) onderzoek gedaan. Op de dag voor vertrek terug naar Nederland was er stromend water, maar je kunt je voorstellen dat ik met een knoop in mijn maag in het vliegtuig stapte.

In de jaren daarna heb ik me meer verdiept in actieonderzoek en de verschillen met de – in de ngo-sector toen meer gangbare – top-downbenadering. Langzaam vielen de puzzelstukjes op hun plek. Wat er in Guatemala gebeurde bleek geen toeval. Participatief Actieonderzoek met lokale betrokkenen en daarmee het co-creëren van oplossingen kost wellicht meer tijd dan wanneer je vanaf je eigen bureau een project bedenkt, je kunt er enorme impact mee hebben. Ik realiseerde me dat die problemen die ik in Kameroen ondervond met PAO voorkomen hadden kunnen worden. Vanaf toen wist ik dat ik mij maar op een ding wilde richten en daar heel goed in wilde worden: Participatief Actieonderzoek!

Ik wilde mij niet richten op één sector, zoals bijvoorbeeld (internationale) volksgezondheid waar ik voor was opgeleid; mij ging het puur om de methodiek van PAO. Wereldwijd, om hele gemeenschappen vanuit zelfredzaamheid, wederzijds respect, eigenaarschap, empowerment en gezonde samenwerkingsconstructies de complexe problemen van deze tijd aan te laten pakken. Wat zou er gebeuren als je complexe vraagstukken constructief kunt oplossen met iets wat we in overvloed hebben op deze planeet, namelijk mensen? Participatief Actieonderzoek werd mijn roeping. Ik startte mijn organisatie SEVEN SENSES, die zich puur richt op de methodiek van PAO, en ik ben er tot op de dag van vandaag blij mee. Ik reis de hele wereld over om op heel verschillende onderwerpen met verschillende bevolkingsgroepen en organisaties actieonderzoek te doen en te begeleiden en mensen te trainen in PAO. Mijn PhD-traject aan het Copernicus Instituut van de Universiteit Utrecht geeft mij daarnaast de mogelijkheden om het PAO-proces tot in detail te bestuderen.

Nu is de tijd daar om mijn ervaringen met je te delen. Ik hoop dat ik je met dit boek de handvatten kan geven om zelf een PAO uit te voeren binnen jouw werkveld. Of dat nou in de gezondheidszorg is, in de ontwikkelingssector, de milieusector, op sociale vraagstukken of iets anders.

In Deel 1 beschrijf ik de basis van Participatief Actieonderzoek. Wat is het en waarom en wanneer passen we het toe (hoofdstuk 1)? Wat zijn de basisprincipes van

PAO (hoofdstuk 2)? We bekijken hoe PAO zich heeft ontwikkeld door de jaren heen (hoofdstuk 3) en zoomen in op de rol van een actieonderzoeker, ethische aspecten en betrouwbaarheid (hoofdstuk 4). In Deel 2 neem ik je mee langs de verschillende stadia van PAO en welke onderdelen daarbij horen, eerst in het kort in de Inleiding, daarna uitgebreid per stadium (hoofdstuk 5 tot en met 11). Ook gaan we het hebben over het schrijven van een PAO-rapport (hoofdstuk 12). In Deel 3 gaan we vervolgens dieper in op de verschillende methoden die je kunt toepassen en vooral hoe je ze toepast. Ik maak onderscheid tussen methoden die vooral geschikt zijn voor de dataverzameling in de stadia van Oriëntatie en Systemexploratie (hoofdstuk 13), methoden voor reflectie, prioriteren en besluitvorming voor het stadium van Inzichten delen & Oplossing-identificatie (hoofdstuk 14) en methoden voor Actieplan Co-creatie (hoofdstuk 15). Ten slotte presenteer ik in Deel 4 een aantal concrete PAO-casussen uit mijn werkveld, zodat je hetgeen in dit boek beschreven staat ook in de praktijkcontext kunt plaatsen. Hoofdstuk 16 gaat over de toepassing van Appreciative Inquiry in PAO in een sloppenwijk in Kampala, Oeganda om longziekten bij kinderen tegen te gaan. Hoofdstuk 17 gaat over de manier waarop je met systeemdenken in PAO tot oplossingen komt waar eerst tegenstrijdige belangen leken te bestaan, een PAO naar haaienbescherming op het Caraïbische eiland Saba. Daarnaast beschrijft dit hoofdstuk hoe de verschillende PAO-stadia zijn doorlopen. Hoofdstuk 18, het laatste hoofdstuk in dit boek, gaat over een PAO in de L-Flat in Zeist, Nederland en het betrekken van gemeentemedewerkers als PAO'ers in het proces. Door het hele boek heen vind je kaders waarin ik een praktijkvoorbeeld geef om toe te lichten hoe ik of mijn collega-actieonderzoekers een PAO-methode hebben toegepast, of kaders waarin ik 'wat als...'-situaties toelicht en extra tips geef. Ten slotte vind je links en QR-codes naar de website van SEVEN SENSES of het YouTube-kanaal voor meer informatie en video's.

Rest mij je nog veel succes en plezier te wensen bij het lezen van dit boek en het toepassen van Participatief Actieonderzoek in jouw werkveld!

Madelon

The background features a central point from which a series of lines radiate outwards, creating a starburst or sunburst effect. The colors transition from a deep pink/magenta at the center to a bright blue at the edges. Overlaid on this background are numerous semi-transparent circles of varying sizes and colors, including shades of blue, purple, and pink, scattered across the page.

Deel 1

De basis

**'No research without action,
no action without research'**

Kurt Lewin